

Pest városa a középkor alkonyán.

Rómer Flóris volt az első, ki Pest középkori történetével behatóbban foglalkozott. 1873-ban jelent meg »A régi Pest« című munkája, amely minden érdemleges forrást számbavett, ami számára hozzáférhető volt. Eredetileg csupán »Pest városa műemlékeiről, régibb építményeiről s erősítéséről« kívánt beszámolni, e téren azonban kevés anyag állott rendelkezésére s az okleveles forrásokra is kiterjesztette figyelmét. Ez utóbbi téren már bővebb anyaggal rendelkezett, amit lelkiismeretesen törekedett feltárni. A formábaöntés terén azonban nem bizonyult mesternek, előadásmódja szakadozott s anyagát nem tudta kerek egészé alakítani.

Salamon Ferenc nagy monográfiájának 1885-ben megjelent II. kötetében kellene megtalálnunk a középkori Pest ismertetését, ez a monográfia azonban Budára helyezte a súlyt s Pestről alig mond többet Óbudánál. Ezenkívül Mátyás király halálával zárja ismertetését, a középkor következő évtizedeivel már nem foglalkozik, pedig Pest éppen abban az időszakban jut kiválóbb szerephez.

Némethy Lajosnak 1890-ben megjelent »A pesti főtemplom története« című munkájában találjuk még a legtöbbet a középkori Pestről, amely munka címénél jóval többet mond, mert a város középkori egyháztörténetét tartalmazza. Különösen pedig a középkor utolsó évtizedeiről szólott bővebben, amit azzal indokolt, hogy teljesen fel akarta tárni azokat az okokat, melyek a középkor alkotásainak pusztulását eredményezték.

Ezek meggondolása indított arra, hogy az emelkedő és hanyatló középkori Pest képét megrajzoljam, amit szerintem az is indokol, hogy az újabb irodalom is elhanyagolta ezt a témát. Nem az adatok bőségére, hanem jellegzetességére helyeztem a súlyt, s ha az eredmény vázaltszerűen is hat, a körvonalak mégis határozottan bontakoznak ki s teljesen elégedők ahhoz, hogy a középkori Pestről képet alkossunk.

A mai Belváros helyén állott Pest városa az 1241. évi tatárjárás idején nagyszabású település lehetett, mert a tatárjárás krónikásai, Rogerius és Tamás spalatói esperes egyaránt feltűnő részletességgel emlékeznek meg a város pusztulásáról, amit csupán azzal tudunk indokolni, hogy jelentős hely volt. A tatárpusztítás hosszú időre megpecsételte a város sorsát, mert a visszatért menekültek nem a régi település helyén, hanem a budai várhegyen épült királyi vár közelében telepedtek meg, ahol újabb tatárveszedelem esetén hathatósabban védekezhettek. Ez az

újabb település lett azután a középkori város magva, a tatárjárás előtti Pest hosszú időn át alárendelt szerepet töltött be az itteni városalakulatban. Igazolható ez a Zsigmond király uralkodása idején keletkezett Ofner Stadtrechttel, melynek 31. szakasza arról tesz tanuságot, hogy a hajdani Pest helyén keletkezett településnek bíróválasztási joga nem volt, hanem a budai várhegyen virágzó város tanácsa rendelt ki számára a saját kebeléből bírót. (Dy alten Ofner sullen einen richter aus den gesworen purgeren von Ofenstat nemmen, der jn dan von dem richter und rat geben wirt, an alle widerredt.) Mindaddig, amíg ez a gyakorlat fennállott, ez a település a budai várhegyen virágzó város tartozékának volt tekintendő, amelynek semmi önállósága nem volt. Igazolni látszik ezt az is, hogy a XIV. század végéig terjedő időszakból egyetlen olyan oklevelet sem ismerünk, melyet a pestvárosi bíró adott volna ki, holott ugyanebből az időszakból a budai várhegyen virágzó város tanácsa által kiadott okleveleknek egész sorozata ismeretes.

A nevezett Ofner Stadtrecht függelékeképpen röviden el van mondva annak a pernek a története, melyet 1503-ban az akkor már önállósult pestvárosi tanács folytatott a budavárosi tanács ellen. A perben a pestvárosi tanács IV. Béla királynak 1244. évi kiváltságlevelét akarta elvitatni Budától, amely kiváltságlevel pedig Buda középkori jogállásának az alapját képezte. A per ismertetése kapcsán az is el van mondva, hogy a nevezett kiváltságlevel abban az időszakban juthatott a budaiak kezébe, mikor a pestvárosi bírót még a budai tanács rendelte ki a saját kebeléből (jn enphremt weren alls die zeit, da wier jn von hinen albey und alle jar ein richter hetten geben), tehát a budaiaknak alkalmuk nyílt a kiváltságlevel eltulajdonítására. Ezzel kapcsolatosan azt is megtudjuk, hogy a pestvárosi telepnek alárendelt helyzete Zsigmond király uralkodásáig tartott, amikor is 1000 forint kölcsön felajánlása ellenében sikerült a pestieknek kieszközölni az uralkodónál, hogy *szabadon gyakorolhassák a bíróválasztási jogot* (potten den kaiser umb die freiheit den jn selber mechten ain richter derwellen und 6 burger), *ami a középkori városi önkormányzat alapvető joga volt.* Az előadottak valódisága okleveles adatokkal is igazolható, mert 1413-tól kezdve már ismerünk pestvárosi kiadványokat, míg ezt megelőzően egyetlen pestvárosi oklevél sem maradt fenn. A Zsigmond királlyal kapcsolatosan említett rangemelés természetesen királyi kiváltságlevellel történt, amely azonban Pestváros egyéb középkori okleveleihez hasonlóan a török hódoltság alatt elpusztult.

Ugyanezen forrás útján arról is értesülünk, hogy a nevezett állapot Mátyás király uralkodásáig állott fenn (und man hat jn die also gelassen piz auff kwnig Matgiesch zeiten), amikor is a pestiek az addigi hattagú tanács helyett 12 tagú tanács választására kaptak felhatalmazást az uralkodótól. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy Pest immár teljesjogú szabad királyi várossá lett, melynek a többi hét szabad királyi városhoz hasonlóan a tárnoki széken is ülési joga volt. Természetesen az újabb rangemelés is királyi kiváltságlevellel történt, amely Pest város többi okleveleihez hasonlóan a török hódoltság alatt elpusztult, minek következtében a rangemelés pontos évszáma nem állapítható meg. Okleveles adatokból azonban mégis megállapítható az időszak, amelyen belül a

rangemelésnek meg kellett történni. Pest város 1468 december 16-án kelt oklevelének az élén ugyanis még csupán hat esküdtpolgár neve van felsorolva, ami azt jelenti, hogy akkor még a régibb jogállapot volt érvényben. Ezzel szemben Pest város 1479 április 2-án kelt oklevelének az élén már 12 esküdtpolgár nevével találkozunk, ami ismét azt jelenti, hogy 1479-re megtörtént a rangemelés. *Teljes jogú szabad királyi várossá* tehát saját okleveleinek tanúsága szerint 1468 és 1479 között lett Pest városa, vagyis teljesen helytálló az Ofner Stadtrecht azon megállapítása, hogy Pest városát Mátyás király emelte a teljes jogú szabad királyi városok sorába. Tovább menve, miután Mátyás királynak 1477 május 19-én kelt oklevelében (Hunyadiak kora XII. k. 16. l.) Pest városa már második helyen szerepel a magyarországi szabad királyi városok sorában, ebből arra lehet következtetni, hogy a rangemelés még korábban: 1468 és 1477 között történt.

Ugyanezen időszakra helyezendő a városnak fallal történt megerősítése is, mert középkori felfogás szerint a város fogalmához hozzátartozott az erődítés, vagyis minden középkori város vár is volt egyszerűen. Sőt az erődítésnek meg kellett előznie a rangemelést, mert p. o. Kolozsvár 1405 július 2-án kelt kiváltságleveléből is megállapítható, hogy a város megerősítését már előbb elrendelte az uralkodó (per nos jam murari, murisque, turribus, moeniis, fossatis et aliis fortalitiis et propugnaculis fortificari et circumdari dispositam) s csak ennek megtörténte után ruházta fel a többi szabad királyi várossal azonos jogosítványokkal (aliis civitatibus regni nostri omnino et totaliter liberis adaequando). Ugyanez történt Pesttel is, de oklevél hiányában csupán következtetni lehet a megerősítés időpontjára, amint Salamon Ferenc is csupán Mátyás királynak a trónkövetelő Kázmér elleni katonai intézkedéseiből jutott el azon megállapításra, hogy Pest városa 1471-ben már meg volt erősítve (Budapest története II. k. 530. l.), ami minden valószínűség szerint helytálló is.

Oláh Miklós »Hungaria« című művében azt írta Pest városáról, hogy lakossága részben magyarokból, részben németekből áll (incolis partim Hungaris, partim Germanis frequens), amely megállapítás megbízhatónak tekinthető azért, mert Oláh Miklós tudvalevően II. Ulászló király budai udvarában nőtt fel, tehát ismernie kellett a pesti viszonyokat. De okleveles adatok is bizonyítanak a megállapítás helyességéről, mert a pestvárosi tanács 1503 április 22-iki és a budai káptalan 1511 február 5-iki okleveleiben pesti magyar mészárszékekkel (macellum inter macella Hungaricalia habitum) találkozunk, amiből arra kell következtetni, hogy a városban német mészárszékek is voltak. Kifejezetten német mészárszékekről szól Perényi János tárnokmesternek a pestvárosi tanács elleni ítéletlevele, melyben megszüntette a nevezettek igazságtalan megadóztatását. (Formulae solennes styli 383. l.) Németeken kívül azonban zsidók is laktak a középkori városban, mert Mátyás király egyik oklevelével a pesti zsidó kereskedők vámmentességét biztosította. (Formulae solennes styli 387. l.) II. Ulászló király 1504 március 1-én kelt oklevelében pedig egész pesti zsidó telepről (sessiones seu domus judeorum) van szó, amiből arra kell következtetni, hogy a középkor végén nagyobb számmal laktak itt.

Úgy látszik azonban, hogy a németekkel és zsidókkal szemben a magyar lakosság mégis többségben lehetett, erre látszik mutatni ugyanis az, hogy a tanács tagjai sorában sűrűn fordulnak elő a magyar nevéiek. A pestvárosi tanács 1479 április 2-iki oklevelében p. o. Lőrinc deák, Kelemen deák, Kelenföldi Pál, Farkas János, Székely László, Fekete Mátyás, Ujudvari Mihály, Bornemisza Mátyás, Szép Ambrus és Taksonyi Jakab; az 1481 július 12-iki oklevélben: Wáczy Gál, Farkas János, Seres Mátyás, Kelenföldi Pál, Székely László, Bornemisza Mátyás, Ferenczy Balázs, Mihály deák és Megyery Bálint; az 1503 április 22-iki oklevélben: Beke Jakab, Megyery Bálint, Pál deák, Hassy János, Szakács Miklós, Bódogfalway Imre és Konrád, Csiszár Tamás és Tolvay Ambrus; az 1512 július 28-iki oklevélben: Nagyszájú Márton, Tolvay Ambrus, Hassy János, Buday György, Temesváry Márton, Megyery Arnold, Polgár János és Szabó László; végül az 1537 április 24-iki oklevélben: Szücs András, Szabó András, Szabó Gergely, Szabó Gáspár, Harminczados Dénes, Ferenc deák, Sárközy Bálint, Thethey Illés, Bereghy Ambrus deák, Csiszár János, Nagy János diák és Szöcs Balázs. Miután egymástól távoli időpontokban állandóan megtaláljuk az oklevelekben a magyar nevű tanácsstagokat, bizonyítottnak vehetjük, hogy a pestvárosi lakosság sorában jelentős számat képviseltek a középkor végén a magyarok.

De nem csupán a pestvárosi lakosság, Pestváros közvetlen környéke is magyar anyanyelvű volt a középkor végén, amint ez az oklevelekben előforduló jobbágynevekkel igazolható. Bizonyítási anyagul csupán azokat a jobbágyneveket vesszük számba, amelyek kétségtelenül magyarok s figyelmen kívül hagyjuk azokat a foglalkozást vagy tulajdonságot jelentő latin megjelöléseket, amelyekből utóbb szintén magyar vezetéknevek alakultak, p. o. magnus, parvus, sartor, pellifex stb. Mátyás király 1467 szeptember 16-iki oklevelében ugyanis a margitszigeti apácák következő jobbágysai vannak megnevezve: *Szentmihályról* Kovács Mihály, Fekete Albert, Hajas Mátyás, Hátavető Sebestyén, Zalai János, Polgár Imre, Somogyi János; *Czinkotáról* Fodor Kelemen, Zalay András, Biró Fülöp, Biró Fábián, Oláh István, Fekete Máté, Nagy Gál, Hajnal Miklós, Csabai Jakab, Beke Domokos, Zay István, Zay Benedek, Szentlőrinczi Benedek, Polgár István, Fodor Kelemen, Zalay Albert, Dékán Fülöp, Zalay Benedek, Biró Sebestyén, Zay András, Biró Simon, Nagy Jakab, Zelesy Benedek és Dalos Orbán; *Taksonyból* Veres István, Molnár János, Váry Gergely, Váczi János, Vasváry Barnabás, Tóth Kelemen, Tóth István, Ványi Sebestyén és Fekete Kelemen; a *Margitszigetről* Gallyas Tamás, Kőmives János, Németh Bálint és Kun János; *Varsányból* Polgár Elek, Szabó Pál, Zalay Dénes és Szentkirályi István. Báthory István országbíró 1473 július 15-iki oklevelében ismét a margitszigeti apácák következő jobbágysai fordulnak elő: a *Margitszigetről* Gallyas Tamás, Németh János, Szabó Péter, Szegedy Máté, Szöcs Simon, Szabó András, Nyéky Gál, Gondos Ferenc, Kun János és Magyar Péter; *Jenőről* Sántha Mihály, Thartó Orbán, Apród János, Molnár Tamás, Molnár István és Mogyoródy Orbán; *Czinkotáról* Fodor Ádám, Szalay Albert, Dékán Balázs, Szalay Benedek, Domos Orbán, Szunyog Tamás, Zay András, Polgár Fábián, Chykas Jakab, Silegy Mátyás, Szabó György, Chaby Jakab, Zay István, Zay

Benedek, Mihályfy Benedek, Olasz András és Biró Sebestyén; *Szentmihályról* pedig Somogyi Imre, Veresegyházi Gellért, Szentmihályi Albert, Olasz János, Szentmihályi Illés, Bakonyi Imre, Bakonyi György, Somogyi Tamás, Domonyi János, Domonyi Bertalan és Segry Mihály. Ezek a kétségtelenül magyar nevek kellően igazolják, hogy a pestkörnyéki falvak lakossága magyar volt, ami kétségtelenül nagy befolyást gyakorolt a pestvárosi lakosság megmagyarosodására.

A pestvárosi lakosság zömét a középkor végén a kereskedők alkották, ámbar a Nyirkállói Tamás formuláskönyvében közölt céglevelekből arra lehet következtetni, hogy az iparosok is jelentős számmal voltak képviselve. A pestvárosi lakosság kereskedői jellegét legjobban Joviusnál találjuk kiemelve, ki Pest városa 1541 évi török megszállása kapcsán (*Historiarum sui temporis libro XXXIX*) dús felszerelésű áruraktárakról emlékezett meg (nam omnis mercimonii nobile ac opulentum emporium Pesti fuerat institutum): amelyek úgy keletkeztek, hogy a kereskedők szívesen telepedtek meg a kényelmes és biztonságot nyújtó erődített városban (*confluentibus undique mercatoribus in tutam sedem muniti commodissime oppidi*). Ebből arra lehet következtetni, hogy Pest város kereskedelmi jelentősége onnan kezdve emelkedett, hogy fallal vették körül. Igazolni látszik ezt Mátyás király 1480 szeptember 23-án kelt oklevele is. (*Formulae solennes styli 418—19. ll.*), melyben a pestvárosi kereskedőket azon kiváltsággal ruházta fel, hogy a Zágráb és Zeng közötti úton nem tartoznak vámot fizetni. (*Ab omni solutione tributorum et teloniorum nostrorum... ubilibet per dictam viam in Croatia exigi solitorum... gratiose duximus eximendos et supportandos*). Ez a kiváltság csupán az esetben birt értékkel a pesti kereskedők számára, ha gyakran jártak ezen az úton. Minthogy pedig kiváltságot csupán az esetben volt szokás adni, ha az értékkel birt az adományozott számára; azt kell feltételeznünk, hogy a pesti kereskedők sűrű összeköttetést tartottak fenn Zenggel. Nyugat felé is jártak azonban a pesti kereskedők, mert a győri káptalan 1536 március 13-án kelt oklevelében (*Podhraczký kézírata II. k. 765—67. ll.*) Komárom alatt kifosztott pesti kereskedők ügyében tartott vizsgálatról van szó s e pesti kereskedők foglalkozása nevükben is — Kalmár János, Vásáros János — kifejezésre jut. (*Magyar Tört. Tár XXIII. k. 97. l.*) A II. Ulászló király francia feleségének budai bevonulásáról 1502 december 16-án készült leírásban azt olvassuk Pest városáról, hogy itt szokták lerakni az Erdélyből és máshonnan érkező árukat, ami teljes mértékben kidomborítja a város kereskedelmi jellegét. Míg e leírásból a pestvárosi kereskedelem jellege nem állapítható meg, addig Oláh Miklós »Hungaria«-jában a Pesten piacra kerülő árucikkek sorában az idegen borokat (*vinis exoticis*) emelte ki, amelyek sok kereskedőt vonzottak ide (*in eo vinum mercantur*). Ezek a borok a Szerémségből kerültek ide, melyek ebben az időben jó hírnévnek örvendtek. II. Ulászló király számadásaiból tudjuk (*Engel: Geschichte des Ungrischen Reichs I. k. 125. l.*), hogy a királyi udvar számára is Pesten vásárolták a bort, pedig a budai hegyek termése is rendelkezésre állott. Bodó Mihály pesti polgár 1511 január 13-án írásba foglalt végrendelete (*Hazai okmánytár I. k. 414. s. kk.*) egy pestvárosi borkereskedő vagyonáról ad számot, melynek legjelentősebb részét a szőlők és

borok képezték. Pincéje tele volt szerémi és somogyi borokkal (*item vina tam Zirimiensia quam Simigiensia in celariis quinquaginta*), s a székesfehérvári préposton kívül a nádor is adósa volt borokért. Ilyen borkereskedő több is volt a városban s Bodó Mihályhoz hasonlóan jelentős vagyonnal rendelkeztek, minek következtében Pest városa a gazdag magyarországi városok közé tartozott, amit az is igazol, hogy 1494. évi adója csaknem azonos volt Buda ugyanazon évi adójával s messze felülmúlta a többi város adóját. (Engel: *Geschichte des Ungarischen Reichs* I. k. 19. l.)

Az 1526. évi mohácsi csatavesztés Pest városára is pusztulást hozott, mert a Buda alól visszaáramló török csapatok felgyújtották és kirabolták. Báthory István nádor 1526 október 9-én azon indokolással hívta az országgyűlést Pozsonyba, hogy köztudomás szerint Buda és Pest leégtek és minden élelmiszer híján vannak (*bene enim constat vobis civitates Budensem et Pestensem igne combustas omnique commeatum et victualium genere penitus exhaustas*), amint ezt az országgyűlési meghívó szövegében olvashatjuk. (Kovachich: *Vestigia comitiorum* 626. l.) Ezt a csapást azonban kiheverte a város s benső viszonyai egyelőre nem változtak. Az első komolyabb megpróbáltatásokat az 1540—1542. évek hozták meg, amikor is Pest városa ismételten hadszíntérré lett. János király halála után ugyanis 1540 november 14-én Ferdinánd hadai szállották meg s 1541 augusztus 22-ikéig Ferdinánd kezén maradt annak ellenére, hogy 1541 március 20-tól április 4-ig erős ostromot kellett kiállania. Amint Fels Lénártnak 1540 november 25-én Nádasdy Tamáshoz intézett levelében (*Epistolae procerum* II. k. 90—91. ll.) olvasható, a megszállott várost csehekéből, németekből, naszádosokból és magyar lovasokból álló erős helyőrség szállotta meg (*trajecto cum aliqua exercitus parte Danubio civitatem Pestensem quatuor vexillis militum Bohemorum, duobusque Germanorum peditum, necnon mille nazadistis et 300 equitibus levis armaturae ita contra hostium assaultus communivisse . . . , ut totum comitatum conservare possint*), amely nem csupán a város, hanem a vidék megvédelmezésére is elegendőnek látszott. A helyőrség Varkocs Tamás parancsnoksága alatt állott, aki arra is gondot viselt, hogy a város védelmére újabb erődítmény épüljön, amely az 1542. évi ostrom alatt az akkor már török helyőrségnek jó szolgálatot tett, amint ezt Istvánfy Miklós külön kiemelte (*Turcae non tantum a propugnaculo, quod anno superiore a nostris constructum Varcocianum appellabatur, sed etiam abmunitione recens erecta prosilientes . . . victoria potiuntur*). Ez az erődítmény kétségkívül nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az 1541 március 20-án megindult török ostrom nem járt sikerrel s a budai vár ágyui nem birták megrendíteni a védőket.

Ezt az ostromot összes részleteivel megörökítette a »*Newe Zeyttung von dem Tyrannen des Türckischen Keyseris Hauptman mit sambt ainen Muench Pauliner Ordens, was sie zue Ofen und Pescht gehandelt haben*« című 1541. évi nyomtatvány, amelynek adatait megbízhatóknak kell tekinteni. Eszerint 1541 március 20-án érkezett Pest alá a török megszálló sereg s március 21-én a Bécsi-, későbbi Váci-kapu felőli oldalon olyan erősen lőtték a budai várból a várost, hogy a védők nem tudtak a falakon kitartani (*das die Knecht auff der Wehr nit bleyben haben kunnen*).

Március 22-én Fráter György a budai Dunaparton sáncokat emeltetett s onnan ágyuztatta a várost. Március 23-án a pesti Dunaparton is sáncokat emeltek a timárok házáinál (bey der Ledrer Heussern) s innen puskáztak a védőkre. Március 25-én Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén nyolc nagy ágyut és két mozsarat hozatott át Fráter György Budáról s a Bécsi-kapu előtti sáncokból lövette a várost, de a falakban nem tudott kárt tenni (doch nit fast an der Mawer erkendt) s csupán március 26-ra sikerült a falon két kisebb rést törni (zway klayne Loecher durchprochen). Március 27-én a városfal négy ölnyi hosszúságban leomlott (hat die Mawer gefelt bey vier Klaffter weyt) s a nyitva álló Bécsi-kapun át rohamot indítottak a város ellen, amely azonban nem járt eredménnyel. A városfal további leomlása után április 1-én utolsó rohamot indítottak az ostromlók a város ellen s miután az sem járt sikerrel, április 4-ikén visszavonultak a Rákosra s április 6-án Tolna felé távozott az egész sereg. Amint az előadottakból látható, az ostromlók a város északi oldaláról intézték támadásaikat, amit érthetővé tesz az, hogy a budai vár őrsége együttműködött velük s a budai várból is ezt a részt támadhatták a legkönnyebben. Az ostromló török sereg elvonulása csupán azzal magyarázható, hogy híriül vették Ferdinánd hadseregének a közeledését s nem érezték magukat elég erőseknek az ellenállásra. Ez a sereg rövidesen meg is érkezett Roggendorff Vilmos vezetése alatt s 1541 május 6-án megkezdte Buda ostromát, sikert azonban nem ért el s augusztus 26-án kénytelen volt elvonulni a vár alól.

Amikor 1541 nyarán a felmentő török sereg beavatkozására Ferdinánd hadai kénytelenek voltak Buda ostromát feladni, Pest városa sem kerülhette el a sorsát. Nem is volt szükség rendszeres ostromra, mert a budai vereség megtörte az ostromló had erejét s jóformán harc nélkül adták fel Pestet, melyet 1541 tavaszán hősiessé meg tudtak védeni. Az 1541-ben kiadott »Gewisse Zeittung wenn der turkische Tyran in Hungern ankommen . . . und wie und wann Pescht erobert« című nyomtatvány (Apponyi 180.) szól ugyan kisebb csatározásokról, ezek azonban csak a menekülő csapatok védelmi harcainak voltak tekinthetők. A Gewisse Zeittung szerint a Budáról érkezett csapatok megszállták ugyan Pestet, amint azonban tudomást szereztek a török sereg budai támadásáról, azonnal elhagyták a várost (wie nu gehoeret, das der Tuerch die unsern angrieffen, sind wider heraus geflohen). Amikor a török löni kezdte Pestet, a budai helyőrség hat naszádon átjött a Dunán s hátulról támadta meg a várost, ezeket azonban sikerült kiűzni (die Offener hinaus bis so auff ir Nassada getrieben). Ezt az ellentámadást 800 huszárból s néhány muskétásból álló csapat (800 Hussern und etliche Buchsen schützen) hajtotta végre, amely minden valószínűség szerint magyarokból állott, akik kívülről siettek a város védelmére (zu den Porten hinein gedrenget). Ezek a huszárok a budaiak elűzése után először zsákmányolni kezdtek (haben sie die Gewelb und Wegen anheben zu plundern), aztán a naszádokon érkező török csapatokkal szemben is mindaddig tartották a várost, míg a támadók be nem fészkeltek magukat a házakba s ki nem szorították a védőket. A huszárok menekülés közben kénytelenek voltak zsákmányukat elhagyni (das viel, was sie geplundert, dahin da müssen lassen) s minden a török kezébe került, a város gazdag katonai felszerelésével együtt. 300 kocsiról,

8 nagy ágyuról, 1600 hordó borról, 1600 hordó lisztről, 1000 véka zabról, 300 hordó puskaporrról, 160 mázsa ólomról, s sok egyébről számol be a Gewisse Zeittung írója, ami a győztesek kezébe került. Ezt a bőséges felszerelést pedig azzal indokolja, hogy a téli táborozás céljaira volt szánva (denn man hat sich auff's Winterleger alda versehen). Így jutott 1541 nyarán Pest városa a török kezébe, ami azt jelentette, hogy elveszett minden, amit 1540-ben sikerült megtartani.

Az 1541. évi török megszállást azonban a pestvárosi lakosság nem tekintette tartósnak s sokáig reményeket táplált, hogy ez az állapot csupán átmeneti lesz. Bizonyosságul hivatkozhatunk a ferencrendiek káptalanának 1542 február 2-án Nagyváradon hozott határozatára, mellyel Pest város tanácsának szerzetesek kirendelése ügyében előadott kérését azon megjegyzéssel utasították el, hogy, amennyiben zárdájukat visszakapják, hajlandók több szerzetest is küldeni a városba. (Századok 1898. évf. 617. l.) Addig azonban elégedjenek meg a harmadrendűek házában lakó négy szerzetessel, s amennyiben a török elhagyná a budai várat, azonnal küldjenek át két szerzetest a pestiek közül. Nincsenek ugyan bizonyítékaink rá, hogy hajlandók lettek volna áldozatok árán is szabadulni a hódoltság alól; az azonban kétségtelen, hogy állandó összeköttetésben állottak Ferdinánd magyar párthiveivel s rendszeres tudósításokat küldtek a törökök hadmozdulatairól. Fennmaradt ugyanis a pestvárosi tanácsnak 1542 április 1-én Perényi Péter országos főkapitányhoz küldött levele, melyben nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy a kereszténység ügyét tehetségükhöz mérten szolgálni kívánják (et nos ut veros decet christianos agere et in futurum non dubitet). Ez a szolgálat addig elsősorban abban állott, hogy megváltották a török rabságba jutott keresztényeket s lakóhelyükre bocsátották őket. Rábeszélni törekedtek továbbá a portyázásra induló törököket, hogy minél kevesebb kárt okozzanak (animos eorum mitigavimus, quantum per posse nostrum). Ezzel aztán magukra vonták a törökök haragját, akik annyira felháborodtak ellenük, hogy Nagyszájú Márton nevű bírójukat csaknem agyonverték. Már a földön hevert s ha szolgálai és a janicsárok nem sietnek a segítségére, aligha került volna ki élve a kezeik közül. Ennek ellenére tovább is ki akartak tartani, hogy tanáccsal és tettel segélyére lehessenek a környék keresztény lakosságának. Hírül adták Perényi Péternek, hogy a szekszárdi vár ostrom alatt áll s innen küldöttek segélyére 300 lovast és 200 gyalogost. Nem tudták megérteni, hogy miért éppen innen vitték a segítséget, holott a felvidéki keresztények éppen elegendő kárt tesznek bennük. Hallomásból tudták, hogy a török szultán az idén nem jöhet Magyarországra, mert másfelé hadakozik. Mindamellet úgy vélték, hogy minden kereszténynek résen kell lenni (omnibus Christi fidelibus necesse est advigilare), nehogy újból diadalmaskodjanak; a bírójuk elleni támadás azonban annyira elkeserítette őket, hogy az elköltözés gondolatával foglalkoztak (aliunde saluti nostre providendum).

Nagyszájú Márton 1542. évi bíráskodása azért is nevezetes, mert eddig úgy tudtuk, hogy Kenéz más néven Szöcs András volt az utolsó pesti bíró, aki 1554 szeptember 15-én Nagyváradon halt meg. (Schmall: Adalékok II. k. 145. s kk.) Ez a Szöcs András a pestvárosi tanács 1537 április 24-én kelt oklevelében még bíróként szerepelt s valószínűleg a város

1541. évi török megszállásakor menekült Nagyváradra, amikor is a Pesten maradt polgárok Nagyszájú Mártont választották bírónak.

A pestvárosi tanácsnak Perényi Péter országos főkapitányhoz intézett levele azon kéréssel végződött, hogy újabb ostrom vagy hadjárat megindítása előtt (ex parte obsessionis et belli futuri) értesítse őket, hogy idejekorán elhagyhassák a várost (ut tempore hinc exire possimus), nehogy rabokként hajtsák el őket (timendum est, ne in perpetuam captivitatem deveniamus). Ez utóbbi aggodalmat csupán azzal a bizalmatlansággal tudjuk magyarázni, mellyel a hódítók a keresztény lakossággal szemben viseltetettek s amely bizalmatlanságra mindenestre megvolt az okuk, amint azt a Perényi Péterhez intézett levél is igazolja.

Nem tudjuk, vajjon Perényi Péter eleget tett-e a pesti keresztény lakosság kérésének, 1542-ben azonban Ferdinánd német birodalmi segéllyel valóssággal kísérletet tett a török kiűzésére. 1542 nyarán ugyanis hatalmas sereg gyülekezett Bécs alatt, amely 21.000 birodalmi gyalogosból, 4000 birodalmi lovasból, 3000 pápai zsoldosból és 10.000 az örökös tartományok zsoldjában álló magyar lovasból állott. (Károlyi Árpád: A német birodalom hadi vállalata = Századok 1880. évf. 626. s. kk.) 1542 július 8-án indult el a sereg a Duna mentén s augusztus 20-ára csupán Esztergomig jutott el, ahol szeptember 4-ig táborozott. Itt csatlakoztak hozzá a magyar csapatok, melyek vezetői között Perényi Péter tűnt ki. Eredetileg Buda felmentése volt a hadjárat célja s amint Ungnad Jánosnak a budaiakhoz intézett 1542 július 25-iki leveléből tudjuk, a budai keresztény lakosság hathatós közreműködésére is számítani lehetett. A haditanács határozatára azonban ezt megelőzően Pestet kellett elfoglalni s e célból a szentendrei szigetnél a sereg átkelt a Dunán és elfoglalta Vácot. 1542 szeptember 28-án érkeztek Pest alá. Ezt megelőzően 1542 szeptember 17-én Thetey Lőrinc pestmegyei jegyző útján (Landschreiber der Spannschaft Pest), aki a törökökkel bizalmas lábon állott, felvilágosítást kaptak a város védőműveinek állapotáról s a helyőrség számáról. Eszerint a Bécsi-később Váci-kapu bástyáján lőréseket készítettek (haben sie Schiesslecher gemacht) s ezek elé állították három nagy ágyujokat. Két új bástya építését is megkezdték, amelyeken 5000 ember dolgozott. A bástyák fala 19 láb vastag volt s két ember magasságot ért el (zweier Man leng hoch). A falakon belül új erődítményt emeltek (haben sie ein Polwerck auffgericht) s a falak és az erődítmény közé árkot húztak (ein klein Graben aufgefuret). Török forrásból vett értesülés szerint a pesti helyőrség 17.000 főből állott, ezt azonban túlzottnak tartotta s legfeljebb 7000 főre becsülte összes számukat. Élelemmel viszont jól el voltak látva s hiányt nem szenvedtek semmiben. Ez az értesülés jó szolgálatokat tehetett volna az ostromlónak, azonban — amint az eredmények mutatták — nem vették figyelembe.

Magát az ostromot részletesen leírta Jovius (Historiarum sui temporis libro XLII.), ki adatait azoktól az olaszoktól kapta, akik Vitelli vezetése alatt az ostromban résztvettek. Jovius szerint elsőnek a kitűnően felszerelt hajóhad érkezett Pest alá, amely mindenekelőtt a Margitszigetet (insulam a fano divae Margarethe nuncupatam) foglalta el, aztán hídát vert a sziget és a pesti Dunapart között s végül a pesti Dunaparton négy-

szögű erődítményt emelt (*erecta quadrata munitione*), hogy a szállítóhajók (*onerariae naves*) biztonságban legyenek s a megszálló sereg táborába akadálytalanul lehessen eljutni. Ez utóbbi azért volt fontos, mert az élelmiszereket hajókon szállították s az ostromlók a budai vár ágyui miatt csupán a parttól nagyobb távolságra foglalhattak állást, amint ez a Jovius leírásából kétségtelenül megállapítható. A négyszögű erődítmény egyébként jól kivehető Enea Vico egykorú metszetén, amely valószínűen Jovius leírása nyomán készült.

Vitelli Jovius szerint az északi oldalon (*a septemtrione*) foglalt állást, ami a valóságban keleti oldal volt, mert ugyanazon Jovius szerint a Duna a város déli oldalán (*a meridie*) folyt s a város keleti és nyugati oldalait azért nem lehetett megközelíteni, mert a budai vár falán s a Gellérthegyen felállított ellenséges ágyuk tűzébe esett. Joviushoz hasonlóan jelzi az égtájakat Enea Vico egykorú metszete is, ami kétségtelenné teszi, hogy Jovius leírása nyomán dolgozott. Az ellenséges ágyuk tüze csupán az Egri- későbbi Hatvani-kapu előtti részt hagyta szabadon, aminek természetes következménye volt, hogy ezen az oldalon állottak fel az ostromlók s innen lötték a várost.

Jovius szerint Vitelli a kőfállal körülvevett királyi kertben ütött tábor (*considebat Vitellius in hortis regiis muro praecinctis*), amely mintegy 1000 lépésnyi távolságban volt úgy a városfalról, mint az ostromlósereg táborától (*aequali mille passuum spatium a maioribus castris et ab oppido distabant*). Ez a királyi kert nincs az Enea Vico metszetén feltüntetve, de Jovius leírása nyomán kétségtelenné kell tekinteni, hogy Pestváros keleti oldalán állott és pedig az Egri- későbbi Hatvani-kapuhoz vezető út mellett.

A törökökön aratott kisebb diadal után az ostromlók megkezdték a városfal lövetését (*tormenta a Germanis constituta murum quamquam veterem nec plus quinque pedibus latum languidissime feriebant*), aminek hatása alatt egy része leomlott s járható rész támadt (*magno hiatus patefacto repente corruit*). A védők azonban a rés mögött sáncot ástak, amelyet földdel megtöltött kosarakkal és hordókkal erősítettek meg (*vimineos corbes atque vinaria dolia arena cespitibus repleta collocarat*) és ezenfelül a sánc két végén töltést emeltek (*fenestratum aggerem erexerat*), ahonnan ágyútűzzel űzhették vissza a támadókat. Ennek eredményeképpen a támadás nem is sikerült s a hatalmas ostromlósereg dolgvégzetlenül vonult el Pest falai alól.

Jovius nyomán írta le az 1542. évi pestvárosi ostromot Istvánffy Miklós (*Historiarum libro XV.*) s csupán ott merített más forrásból, ahol az olaszok által kezdeményezett csatározások eldöntését az ostromló had segélyére érkezett Zrinyi Miklós 400 horvát lovasának tulajdonította. (*Aequata utrinque erat cruentae pugnae facies, nec alterutra pars cedere loco volebat, quam Nicolaus comes de Zrinio cum quadringentis Illyrici nominis veteranis equitibus hastatis propius castra venit.*) Egyébként Jovius és Istvánffy kapcsolatát nyilvánvalóvá teszi az, hogy mindkettő szerint a város északi oldalán ütött tábor Vitelli olasz csapata (*Vitellius cum Italis et Palavicino Tornielloque ad septemtrionem consedit, loco moenibus propinquiore, ex qua parte oppidum commodius posse oppugnari*

videbatur), ahonnan az ostrom könnyebbnek látszott. Már pedig éppen az északi oldal lett volna a legrosszabb az ostromlók elhelyezkedésére, mert itt a budai vár ágyuinak lőtávolaiba kerültek volna.

Az 1542. évi pestvárosi ostrom legrészletesebb leírását a »Kurz Verzeichnuss der Kriegshandlung in Ungarn anno 1542« (Zeitschrift für preussische Geschichte 1879. évf. 518. s. kk.) tartalmazza, mely naplószerűen számol be a hadjárat összes részleteiről. Észterint a törökök szeptember 30-án a Gellérthegyre ágyukat vontattak s innen lőtték az ostromlók táborát (etlich gross Geschutz jenseit des wassers uf sanct Gerhardsberg gebracht und in unser Lager damit geschossen); már pedig ha a tábor az ostromlott város északi oldalán áll, akkor a budai várból jobban elérték volna. Különösen érdekes az a rész, amely az október 1-én történt török kirohanásról számol be. Észterint a naszádon szállított török csapatok a város alatti három templomromot szállották meg, melyek közvetlenül a Duna partján állottak s az utolsó előtt domb is volt (in die drei wuste Kirchen, die vor Pest nacheinander am wasser hinab liegen, versteckt, zum teil einen hugel vor der eusseristen Kirchen eingenommen). Ebből egyrészt arra lehet következtetni, hogy ez a kirohanás jól elő volt készítve, másrészt kétségtelennek látszik, hogy az összecsapás a város déli oldalán történt, ami a délről érkező Zrinyi Miklós beavatkozását is érthetővé teszi. Ugyanezen leírás egy magyar mezitlábás barátról is megemlékezik (ein Ungrischer barfusser munich), ki az összecsapás tartama alatt buzgón nyakazta a sebesült törököket (hat den Türken, die hin und wider verwunt lagen, die kopfe abgehawen). A várost október 4-én lőtték a legerősebben, amikor is az egyik falszakasz három bástyával együtt annyira megsérült, hogy a védők kénytelenek voltak elhagyni s ennek következtében ez a falszakasz védelem nélkül maradt. Itt történt az október 5-iki ostrom, amely azonban balul végződött azért, mert a beomlott falszakasz mögött a törökök erős földsáncot emeltek, amelyen a roham megtört. Egyébként az ostrom abbahagyását a német forrás elsősorban azzal indokolja, hogy a német zsoldosok a zsold elmaradása miatt nem akartak tovább harcolni, amint már az ostrom megkezdése előtt is bajok voltak emiatt. Hiábavaló volt tehát a tekintélyes hadsereg felvonultatása, ha ellátásáról és zsoldjáról nem tudtak gondoskodni.

Ámbár a német forrás előadása eléggé indokolni látszik az ostrom abbahagyását, mégis úgy véljük, hogy a gyors visszavonulásnak egyéb oka is lehetett, aminek a forrásokban nem maradt nyoma. Thetey Lőrinc idézett vallomásának azon részére gondolunk, ahol arról van szó, hogy a beglerbég Péterváradon van 40.000 emberrel s utasításra vár, hogy a Duna melyik partján vonuljon fel (warthet uff Beschaidt, uff welcher Seitten man ziehen wolle). Azt is megemlíti az idézett vallomás, hogy értesülése szerint maga a szultán is nagy sereg élén készül felvonulni (dan der Turkisch Kayser kome personlich mit grosser Macht), amit azonban általában nem hisznek (wiewoll der gemein Man solchs in Zweifel stelt). Ezek a kósza hírek bizonyára az ostromlók táborában is el voltak terjedve s a lelkesedés emelésére nem voltak alkalmasak. Nagyon jól tudták azt is, hogy az 1541. évi budai ostrom sikerét is a török felmentő sereg hiúsította meg, s nem kívántak hasonló veszedelmet átélni. Mindezeknek

nem maradt nyoma a forrásokban, de a forrásokban elmondottakhoz kétségkívül hozzászámítandók.

Egyszóval az ostrom kudarcba fúlt s ez az újabb kudarc meggyőzte a pestvárosi lakosságot arról, hogy nincs kilátás a szabadulásra, vagy bele kell nyugodni sorsukba, vagy pedig el kell hagyni ősi lakhelyüket. Sokan az utóbbit választották s részben Kassán, részben Nagyváradon telepedtek meg. Kassával még a XVII. század elején is kapcsolatban állottak azok a keresztények, kik a török uralom ellenére kitarítottak ősi lakhelyük mellett. (Tanulmányok Budapest multjából V. k. 19. s. k.) Kassa város 1618. évi statutuma pedig kifogásolja, hogy »vannak Kassán egynehányan lakosok, mind concivis s mind anélkül való, akik oda bejár-
nak Budára és Pestre.« (Corpus statutorum II. 2. 1.) Ennek oka elsősorban a kereskedelem lehetett ugyan, nem utolsó sorban azonban a rokoni kapcsolatokat, melyek a Kassán megtelepedett pesti menekülteket Pesten maradt véreikhez fűzték. A Kassára menekült pesti polgároknak jelentős része lehetett abban, hogy Kassa lakossága megmagyarosodott s valószínűen ezeknek a pesti menekülteknek a javára irandó I. Ferdinánd király 1552. április 7-én kelt azon oklevele (Liber regius III. k. 54. 1.), melyben az elmúlt zavaros viszonyok között Kassán megtelepedett magyar polgároknak (per hec disturbiorum tempora complures Hungarice nationis homines ex aliis regni nostri Hungarie partibus in civitatem nostram Cassoviensem sese ad habitandum contulisse dicuntur) a város régi német polgáraival azonos jogokat biztosított (equali libertate prerogativisque et privilegiis iisdem, quibus cives antiquiores eiusdem civitatis Germanice nationis uti ac frui permittere dignemur). Pest város veszedelme ily módon a nemzeti terjeszkedés eszköze lett, melynek szellemi kihatásai a következő századok folyamán nyilvánvalókká lettek.

A Nagyváradra költözött pesti polgárokról elsőnek I. Ferdinánd király 1543. április 4-én kelt rendelete ad számot (Történelmi Tár 1878. évf. 546. l.), melyben Martinuzi Györgyöt utasította, hogy a Nagyváradon lakó Was István pesti polgár (Stephanus Was civis Pesthiensis nunc autem inhabitatoris Waradiensis) és Sysak János pesti polgár (adversus Joannem Sysak Pestiensem) vitás ügyében tegyen igazságot. Az 1552. évi biharmegyei adóösszeírásban (75. l.) pedig egész sereg budai és pesti polgár neve van felsorolva, kik a nagyváradai káptalan területén épült házaikban laktak s Warkocs Tamástól adómentességet kaptak. Végül ugyanazon adóösszeírás a Váradolasziban megtelepedett pesti és budai polgárokról is megemlékezik, akik viszont Castaldo tábornoktól kaptak adómentességet. Ezek az adómentességek arra vallanak, hogy a Nagyváradon megtelepedett pesti és budai polgárok jó szolgálatokat tehettek I. Ferdinánd királynak, aki velük szemben tehetsége szerint igyekezett jóindulatát kifejezésre juttatni.

Ily módon ért véget Pest városa középkori fényes pályafutása s ily módon szóródtak el a város polgárai, kiknek gyors emelkedését köszönhetette.

Gárdonyi Albert

FÜGGELÉK.

1480 szeptember 23. Mátyás király a tengerpartra menő pesti kereskedőknek vámmmentességét ad.

Nos Mathias Dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod cum nos inter alias curas nostras in mente nostra hunc bona consideratione geramus respectum, ut antiquum bonum statum regnorum nostrorum, quantum cum Deo possumus, de illa exorbitatione nocivarum disvetudinum, in quam preteritis temporibus devenerat, ad utilitatem eorundem regnorum et subditorum nostrorum recuperemus: igitur tum hiis, tum aliis bonis respectis volentes progressum mercatorum et aliorum hominum negotiatorum tam de regnis nostris ad alia regna, quam de exteris ad regnum nostrum Hungarie confluentium, presertim in Croatia per viam de Segnia ad Zagrabiam et e converso de Zagrabia ad Segniam meliori ordine reformare, ut benivolentia liberalitatis nostre ad hoc opus elargite primus fideles nostri *cives civitatis nostre Pesthiensis*, qui continue nobis grata obsequia exhibere solent sepiusque in prosequendis suis negotiationibus dampna suscipiunt, consolentur et participes existant, eosdem cives, hospites, incolas et mercatores ipsius civitatis nostre Pesthiensis universos et quemlibet eorum singulariter ab omni solutione tributorum et teloniorum nostrorum scilicet regalium atque reginalium et aliorum quorumcunque ubilibet *per dictam viam in Croatia* exigí solitorum, tam de personis eorundem civium, quam rebus bonisque et mercantiis suis quibuscunque et quantiscunque fieri debenda, excepto tamen tributo Modrusiensi, super quo de rebus singulorum centum florenorum auri singulum unum florenum auri et non plus ultra vel amplius per comites Modrusie hominesque et tributarios ipsorum ab eisdem civibus nostris et mercatoribus Pesthiensibus sive hominibus eorum premissa bona ratione exigí debere statuimus, infra quatuor integros annos a data presentium computandos gratiose duximus eximendos et supportandos, imo eximimus et supportamus presentium per vigorem etc. etc. Datum Zagrabie, sub annulari sigillo nostro, Sabbato proximo ante festum beatorum Cosme et Damiani martyrum, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vigesimo tertio, Bohemie vero duodecimo.

(Formulæ solennes styli 418—19. II.)

1542 április 14. A pestvárosi tanács levele Perényi Péterhez a törökök erőszakoskodásairól.

Spectabilis ac magnifice domine, domine nobis gratiosissime. Premissa salute ac perpetue (!) obsequii servitiique nostri commendatione. Literas Vestre Magnifice Dominationis optatas accepimus, in quibus omnem erga nos benevolentiam eiusdem declarari intelleximus, quod Vestre Magnifice Dominationi honore quo decet ac fidelitate reservare studebimus et nos ut veros decet Christianos agere et in futurum nil dubitet. Plurimi etenim captivi antehac quoque per nos redempti fuerunt in domosque suas dimissi, et ad quod depopulandi causa egressuri fuissent, animos eorum mitigavimus, quantum pro posse nostrum. Quin insuper diebus elapsis in remittendis captivis ex Hothfalw ac aliis proximis pagis adductis omnem diligentiam adhibuimus et ob hanc causam in nos tantam accepimus *horum pessimorum (!) gentium* iram, ut nisi Deus protector nobis adfuisset, dominum iudicem nostrum Joannem Naghzayw vita privassent, quum eundem clandestine ictibus duobus in capite ac in dorso similiter duobus affixis (!), deciderat in terram et nisi quidam ex famulis suis et janychariis advenientibus protectus non fuisset, sine dubio interemissent. Jam itaque posthac ignorat, quomodo inter hos crudelissimos gentes manendum sit. Nihilominus tamen quamdiu possumus hic permanere, ob perseverantiam circumjacentium Christianorum utilitatemque omni auxilio et officio, quo Christianos decet, adesse curabimus, et que intelligere possumus, cunctis notificare curabimus, ut possimus eos ab hanc (!) gente custodire sano consilio eisdem dato. Nova autem nunc alia non sunt, preter quam quod audimus castellum Zekzardy obsessum esse, hincque ad subsidium eorum missi sunt trecenti equites ac pedites ducenti. Quid cause sit, ignoramus, ut ex partibus inferioribus non petunt auxilium, nisi hinc, ubi etiam superiores partes Christianorum cum egrediuntur, magnam cladem inter eos faciunt. Audimusque nunc quendam eunuchum bassam perdivitem ascensurum et ab universis Turcis intelligimus Cesarem hoc anno minime egressurum, ferunt

enim cum Kazol bassa habere bellum ingens. Ceterum post discessum familiaris Vestre Magnifice Dominationis Joannis Themeswary, advocari dominum judicem fecerat, cui et literas eiusdem credentiales demonstravit et ab eodem plurima percunctatus est, finaliter autem dixit Vestram Magnificam Dominationem solummodo verbis alere se. Hodie quoque dimissi sunt Beslye ignoramus, si ad protectionem castelli Zegzard proficiscuntur, vel ad depopulandas partes superiores. Omnibus Cristi fidelibus necesse est advigilare, ne amplius super nos victoriam adipiscantur. Sperandumque est omnibus vivis, post adversis (!) meliora dari. Sed hoc flagitio super nostrum judicem, in quem oculi nostri intuentur, patrato ignoramus, quomodo fidem verbis eorum adhibeamus et aliunde saluti nostre providendum oportet. Rogamus denique Vestram Magnificam Dominationem, tamquam dominum gratiosissimum, ut, si quid intelligere poterit, ex parte obsessionis et belli futuri, dignetur nobis significare in literis, quas ad fidem nostram Christianam, qua summo Deo tenemur, nulli demonstrabimus, ut tempore hinc exire possimus, nam si exitum nostrum intellexerint, timendum est, ne in perpetuam captivitatem deveniamus. In reliquo eandem valere feliciter exoptamus. Datum ex Pesth, feria sexta inter octavas Pasce, anno Salutis 1542. Fideles eiusdem Vestre Magnifice Dominationis Joannes Naghzayw iudex ceterique jurati cives civitatis Pesthiensis.

Kívül: Spestabili ac magnifico domino domino Petro Peren comiti perpetuo Abauvariensi ac regni Hungarie capitaneo supremo cancellarioque regie maiestatis, domino nobis gratiosissimo.

(Eredetije papiron, zárlátán vörös viaszpecséttel, a bécsi Staatsarchivban.)

1542 szeptember 17. Thetey Lőrinc vallomása a budai és pesti török védőseregéről.

Suntags nach Exaltationis Crucis. Ist Laurentius Thetey Landtschreiber der Spannschafft Pest, der auch der Thurcken zu Pest Schaffer gewesen und under denselben fast bekant ist, khomen und volgendt Anzeig gethan.

1. Die Maur n so vorm Tor nidergeschossen worden, ist wider auffgemauert und ann yeder Ort ein sondere Pastey gebawet worden.

2. Das Geschutz, so vor darinnen gewesen, ist noch alda sampt dem Geschutz, so vorm Jare erobert worden, auch des Turckischen Kayzers Geschutz, so er dahin bracht. Ist in summa sein Bedunckens 100 Stuck on Kunig Johansen Geschutz.

3. In Pest hab er nit mehr dan drey gross Maubrecherin gesehen, das ander ist Veltgeschutz. Im Wiener Thurn untten am Grunde haben sie Schiesslecher gemacht und die drey gross Stücke darinnen gericht.

4. Die Mawr der newen Pasteyen sey neuntzehen Schuch dick.

5. Zwo neu Pasteyen sind angefangen, die aine ist zweier Man leng hoch, haben die Wheren inwards des Fleckens gericht, 5000 Person haben etlich Dag daran gearbeitet.

6. Hinder der Mauren haben sie ein Polwerck auffgericht und zwischen der Mauren und Polwerck ein klein Graben aufgefuret.

7. Die Turcken sagen sein 17.000 starck in Pest, er aber galaubt das es im so gar vill seindt, sollen haben in 7000 Pferdt.

8. Ein Brot ubriger gross umb 3 Creutzer, sein sunst mit ubriger Proviandt in Pest mit versehen.

9. Mehamet Bassa ist Sonnabents vergangen in Pest einkomen mit 1 oder 2 Tausent Pferde. Ist ime sein Son Oruslan Pegk entgegen geritten und die Turcken mit grossen Schiessen (welches auch wir hier im Leger gehort) empfangen, hat bey Petro-Wardin ein Brucken geschlagen.

10. Beglerbeck Bassa ist zu Petro-Wardin, warthet uff Beschaidt, uff welcher Seitten man ziehen wolle, do will er sich auch hin wenden, soll 40.000 starck sein.

11. In Ofen sollen die Thurcken (wie sie sagen) 20.000 Tausent starck sein, er aber glaubts nit, das ir so vil sein.

12. Die Bassa sagen nit anders, dan der Turckisch Kayser kome personlich mit grosser Macht, wie woll der gemein Man solchs in Zweiffel stelt.

(Eredetije a bécsi Staatsarchivban Joachim 1542 szeptember 18-án kelt levelehez mellékelve. Ld. Századok 1880. évf. 633. 1. 2. jegyzet.)

1552-ben Nagyváradon letelepedett budai és pesti polgárok lajstroma.

Pesthyenses et Budenses sunt multi in platea Olazy manentes, quorum *nomina me latent*, eos enim dominus generalis Castaldo literis suis mediantibus exemptos fieri jussit ab omni onere solutionis.

Sequuntur tamen nomina Pesthyensium et Budayensium illorum, qui in territorio dominorum capitularium in platea civitatis Waradiensis *domus habent lapideas* et resident. Deffendit eos dominus Warkocyh a solutione dicae, quod dominis capitularibus molestum esse videtur.

Relicta Petri Kowacyh, Franciscus Bodo, Joannes Moser, domus Joannis Fekethe, Petrus Wargha, Thomas Zygyarho, Gregorius Zabo, Gabriel Bodogh, Joannes Myser, Relicta Luce Paysgyarho, Urbanus Harmynczados, Petrus Onkorsos, Franciscus Thwry, Franciscus Bodogh, Joannes Zeoldh, Franciscus literatus Pesthy, Nicolaus literatus Budensis, Benedictus Zewcyh Pesthy, Stephanus Zewcyh, Joannes Haydw, Ambrosius Kovacyh, Simon Kadas Pesthy, Josa Kochys Postha etc.

(Kamarai levéltár. Conscriptio dicalis comitatus Bihoriensis anni 1552. 75. 1.)